

О. В. Дзюблюк

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗМЕЖУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОНЯТЬ ТЕОРІЇ КРЕДИТУ

Проаналізовано зміст і взаємозв'язок між ключовими дефініціями, що визначають сутнісне наповнення кредитних відносин: кредит, позичка, позика, а також охарактеризовано роль кредиту як основи забезпечення неперервності відтворювального процесу і важливого фактора економічного зростання.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, позика, позичка, економічні відносини, суспільне відтворення, позичальник, суспільні відносини, кредитор.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем теорії грошей, кредиту і банківської справи є обґрунтування адекватних методологічних підходів до розмежування окремих категорій і дефініцій, що формують понятійний апарат відповідного розділу економічної науки. Кредитна діяльність банків як основа забезпечення необхідними грошовими ресурсами суб'єктів ринку сприяє неперервності розширеного відтворення, а відтак потребує всебічного наукового обґрунтування, що визначає важливу роль теорії кредиту як наукової бази практичних перетворень і оптимальної організації кредитних відносин між банками та їхніми клієнтами в усіх сферах економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню проблем теорії кредиту і банківської справи присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, у числі яких можна, зокрема, відзначити таких як: А. М. Мороз, М. І. Савлук, Г. Н. Белоглазова, О. І. Лаврушин, М. В. Романовський, С. В. Мочерний та інші.

Визначення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Попри глибоке теоретичне обґрунтування в багатьох роботах вітчизняних і зарубіжних науковців змісту категорії кредит, невирішеними залишаються питання чіткого формулювання основних сутнісних відмінностей між цією категорією та поняттями позики і позички, а також обґрунтування сутності кредиту передусім щодо його ролі в забезпеченні неперервності суспільного відтворення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад організації кредитних відносин, відповідно до чого цілями дослідження є розмежування понять кредиту, позички і позики, а також обґрунтування основних сутнісних рис кредиту як економічної категорії з огляду на його іманентні ознаки як певної форми суспільних відносин.

© О. В. Дзюблюк, 2009

Виклад основного матеріалу дослідження. Генезис наукових пізнань про кредит відображає умови соціально-економічного розвитку суспільства, в якому формуються відповідні погляди на зміст кредитних відносин, їхнє призначення, особливості організації та форми прояву – у вигляді спершу обслуговування руху лихварського, а згодом і промислового та торговельного капіталу. Однак розуміння сутності кредиту як категорії економічної науки передбачає його відображення саме як певної форми суспільних відносин. Адже економічні категорії – найважливіші поняття економічної науки, які слугують насамперед теоретичним вираженням певних економічних відносин, явищ і процесів. І кредит як одне з фундаментальних економічних понять належить саме до таких категорій, що передбачає розгляд багатьма авторами кредиту саме як форми суспільних відносин.

Так, на думку М. І. Савлука, кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності [1, с. 444]. Подібна позиція міститься й у праці Г. Н. Белоглазової: «кредит як економічна категорія являє собою певний вид суспільних відносин, пов'язаних з рухом вартості на засадах повернення» [2, с. 185], а також у працях інших авторів [3, с. 336]. Разом із тим потрібно зазначити, що використання терміна «суспільні відносини» надто розмиває об'єкт дослідження, а тому краще вести мову про економічні відносини, що більш предметно характеризують ту сферу взаємозв'язків економічних агентів, яка стосується використання кредиту, адже кредит як категорія перебуває виключно в рамках економічних відносин і поза ними він не існує. При цьому поняття економічних відносин як відносин, що складаються в суспільстві з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних і нематеріальних цінностей у світі обмежених ресурсів, характеризує всі стадії відтворювального процесу, відображаючи його функціональні закономірності в кожному циклі – від створення продукту до його повного споживання. Кредит як один із головних чинників, що забезпечує неперервність цього процесу, є невід'ємною складовою відповідних відносин на всіх стадіях суспільного відтворення.

Потрібно розуміти, що в ринковій системі господарювання внаслідок об'єктивно притаманних їй нерівномірностей розвитку певні диспропорції виникають на всіх стадіях відтворення: виробництві, розподілі, обміні, споживанні. Так, обсяг виробництва і час випуску продукції можуть не відповідати існуючій у даній момент структурі потреб; виробники і споживачі можуть бути роз'єднані територіально; доходи споживачів можуть не забезпечувати достатній рівень платоспроможного попиту; обсяги приватних інвестицій можуть бути менші за необхідні для початку підприємницької

діяльності. У всіх цих випадках використання кредиту сприяє усуненню значної частини названих протиріч. Як наслідок, кредит може розширити існуючі в економіці межі для зростання виробництва, обміну і споживання. Таким чином, кредит є фактором прискорення суспільного розвитку і забезпечення неперервності відтворення на всіх його стадіях.

Важливо зазначити, що сутність кредиту відображає не просто економічні відносини, які час від часу виникають у міру виникнення потреби в перерозподілі коштів. Неперервність відтворювального процесу, а відтак і постійна потреба в кредиті означає, що ці відносини мають системний, постійний характер. Отже, кредит як економічну категорію доцільніше трактувати саме як систему економічних відносин, як цілком упорядковану послідовність дій його суб'єктів – кредиторів і позичальників, що на постійній основі забезпечують перерозподіл коштів в економіці на умовах повернення в інтересах неперервності суспільного відтворення.

Таким чином, кредит можна визначити як систему економічних відносин, що забезпечують перерозподіл коштів на засадах повернення і платності, створюючи умови неперервності всіх стадій суспільного відтворення. Це визначення відображає одночасно і якісні параметри кредиту (перерозподільчий характер, поверненість, платність), і його ключову роль у забезпеченні неперервності відтворювальних процесів в економіці. При цьому конкретний практичний механізм виконання цього завдання визначається безпосередньою, активною участю кредиту в усіх без винятку стадіях суспільного відтворення.

Так, на стадії виробництва кредит відіграє важливу роль у забезпеченні безперервності цього процесу, а також реалізації продукції, що визначається раціональним використанням ресурсів підприємствами, оскільки за систематичних незбігів поточних грошових надходжень і витрат та виникнення тимчасової нестачі оборотних коштів, потрібних для придбання товарно-матеріальних цінностей і оплати послуг, вони покриваються за рахунок кредиту. Таким чином, роль кредиту в забезпеченні виробничих потреб підприємств необхідними ресурсами визначає саму можливість початкової стадії розширеного відтворення.

Не менш важливим є значення кредиту і на стадії розподілу з огляду на потребу в залучених ресурсах при формуванні різних за призначенням фондів у разі нестачі для цих потреб поточної виручки від реалізації продукції. Особливо необхідною є участь кредиту з огляду на потреби розширення виробництва, коли позичені кошти можуть слугувати важливим джерелом забезпечення інвестиційної діяльності для збільшення основного капіталу підприємств, у процесі придбання нового обладнання, технологій, механізмів, устаткування.

Ключову роль відіграє кредит і на стадії обміну, забезпечуючи принципovu можливість функціонування сфери обігу матеріальних і нематеріальних цінностей, виходячи із розподілу праці і спеціалізації учасників господарського обороту та створюючи необхідні умови для здійснення платежів за реалізовану продукцію, виконані роботи, надані послуги. Таким чином, на стадії обміну роль кредитних відносин визначається необхідністю подолання розриву в платіжному обороті суб'єктів господарювання.

На стадії споживання кредит є одним із найсуттєвіших факторів стимулювання сукупного попиту в масштабах усїєї економіки, впливаючи на величину грошових доходів домашніх господарств та істотно збільшуючи їхні реальні можливості з придбання необхідних товарів і послуг, що в рамках усїєї національної економіки впливає на динаміку виробництва і сукупної пропозиції та є найважливішим чинником економічного зростання.

Таким чином, визначення сутності кредиту як фактора забезпечення неперервності розширеного відтворення є необхідною умовою правильного розуміння не лише його змісту як економічної категорії, а й специфіки функціонування суб'єктів відповідних відносин. Саме тому визначення сутності і формування на цій основі понятійного апарату теорії кредиту є центральною проблемою, від вирішення якої власне залежить визначення місця і ролі кредиту в економіці. У цьому зв'язку надзвичайно важливе значення має чітке розмежування понять «кредит», «позичка» і «позика», оскільки в багатьох працях ці дефініції нерідко ототожнюються між собою і вживаються як синоніми, що не виправдано з економічного погляду і потребує глибшого аналізу.

Так, у Фінансово-кредитному словнику за редакцією В. Ф. Гарбузова зазначається, що кредит – це позичка у грошовій або товарній формі на умовах поверненості і зазвичай із виплатою процента [4, с. 103]. Такої ж позиції дотримуються й інші автори, зокрема, Н. Є. Титова і Ю. П. Кожаєв [5, с. 116], А. Г. Загородній [6, с. 274], О. М. Островська [7, с. 202]. С. В. Мочерний ототожнює кредит із позикою, зазначаючи, що кредит – це позика в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний термін з виплатою відсотка [8, с. 93]. Так само в низці робіт деякі автори ототожнюють поняття позики і позички [9, с. 430–431].

Однак навіть у тому разі, коли робляться певні спроби розмежування понять кредиту, позики і позички, запропоновані підходи не завжди адекватно використовують фундаментальні методологічні засади визначення кредиту як економічної категорії та розмежування його з тими дефініціями, які так чи інакше виражають відносини боргу. Так, у праці А. В. Глущенко та А. П. Слепової зазначається, що кредит – це виключно банківська послуга, позика – це відношення з приводу передачі майна із наступним поверненням,

як правило, без сплати процентів, а позичка – це договір безплатного користування речами [10, с. 20].

Насправді при визначенні економічного змісту зазначених дефініцій потрібно розмежувати підходи до розуміння сутності кредиту саме як економічної категорії, що являє собою певну систему економічних відносин і, звісно, аж ніяк не може зводитися до одного з видів банківських послуг, оскільки існує і поза банками і має цілком об'єктивний характер, незалежний від специфіки діяльності того чи іншого суб'єкта економічних відносин. Що ж стосується змісту інших дефініцій, то вони мають істотно вужчий характер розуміння, ніж кредит, оскільки відображають особливості певних аспектів діяльності економічних агентів, пов'язаних із відносинами боргу між ними.

Так, поняття позики найбільш часто перебуває в рамках юридичної площини відносин. Зокрема, у статті 1046 Цивільного кодексу України зазначається, що за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості [11]. У роботі А. Н. Азріліяна, наприклад, чітко вказується на юридичну природу поняття позики, а саме: «позика – у цивільному праві договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає іншій стороні (позичальнику) у власність чи оперативне управління гроші або речі, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцю таку ж суму грошей або рівну кількість речей» [12, с. 173]. У цьому аспекті позика характеризує, по суті, зміст кредитних відносин, оскільки гроші або речі передаються іншій особі із зобов'язанням щодо їх повернення, однак виникає природне питання, чому ж саме у власність?

Очевидно, що такий підхід суперечить, на наш погляд, самій природі кредитних відносин, за яких грошові чи матеріальні цінності, віддані в тимчасове користування, де-факто не змінюють свого власника. А оскільки нас більше цікавить саме економічний, а не юридичний бік справи, то поняття позики слід розглядати передусім у контексті відносин, що призводять до появи боргу між економічними агентами, причому доцільніше обмежити ці відносини рамками взаємин, що виникають на фондовому ринку. Адже саме на цьому ринку відносини позики набувають найбільш конкретного матеріального втілення у формі руху цінних паперів. Його формою є розміщення боргових цінних паперів, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання.

Тому позику найбільш доцільно, на нашу думку, визначити як відносини, що виникають у зв'язку з випуском боргових цінних паперів на ринку.

Таке вузьке розуміння позики дозволить відокремити і розмежувати це поняття з великим розмаїттям кредитних відносин, що охоплюють найбільш широкі аспекти перерозподілу коштів в економіці на засадах поверненості і платності. А відносини позики слід обмежити більш чіткими рамками, що визначають умови переміщення капіталів на фондовому ринку, на якому рух коштів відображається фундаментальним поділом цінних паперів на дві основні категорії: 1) цінні папери, що виражають відносини власності і є свідченням про участь у капіталі підприємства (тобто акції); 2) боргові цінні папери, що виражають відносини позики і відображають зобов'язання емітента виплатити проценти і погасити основну суму боргу в обумовлені строки (тобто облігації).

Характерною особливістю відносин, пов'язаних із позикою, є належність ініціативи в питанні залучення коштів саме позичальникові, тобто тому суб'єктові економічних відносин, який отримує кошти в тимчасове користування і який виконує всю організаційну роботу, пов'язану з її оформленням та обслуговуванням. Саме в такому контексті слід розуміти механізм виникнення державної позики, що здійснюється шляхом випуску і реалізації державних боргових зобов'язань у формі облігацій, а також позики окремих підприємств, якими емітуються корпоративні облігації з метою залучення додаткових фінансових ресурсів.

Таким чином, перевагою запропонованого визначення позики є чітке розуміння конкретного способу та оформлення процесу передачі грошових цінностей у тимчасове користування. До того ж воно більш чітко характеризує поняття державної позики чи корпоративної позики саме як залучення коштів відповідними суб'єктами економічних відносин шляхом розміщення боргових цінних паперів на фондовому ринку.

Що ж стосується характеристики такої дефініції, як позичка, то вона відображає передусім об'єкт передачі вартості в тимчасове користування у формі матеріальних чи грошових цінностей. Як бачимо, вона також є вужчим за поняття «кредит». Тому неправильно, на наш погляд, характеризувати позичку як передачу речі в безкоштовне користування, як це роблять окремі автори [13, с. 908; 14, с. 301; 15, с. 49], оскільки такий підхід узагалі може вивести поняття позички за межі кредитних відносин. Звісно, не можна погодитися також із визначенням позички як механізму кредитування, що визначається формою кредиту, кредитними інструментами і сферою застосування кредиту [16, с. 438]. Таке поняття позички характеризує її ще ширше, ніж поняття самого кредиту, що неприйнятно.

Тому позичку найбільш доцільно, на нашу думку, визначити як передачу грошей або матеріальних цінностей однією особою іншій на засадах повернення з виплатою процента. У цьому визначенні більшою мірою

підкреслюється матеріальний аспект відповідних відносин, характеризуючи передачу в тимчасове користування певних ресурсів – грошових чи товарних. Ці ресурси, будучи переданими на відповідних умовах від однієї особи до іншої, і являють собою власне позичку. Таким чином, позичка є вужчим за кредит поняттям, характеризуючи не цілу систему відносин з їхніми функціональними особливостями, що утворюють певну економічну категорію, а цілком конкретний предмет (грошовий чи матеріальний), відданий у тимчасове користування. Умови, способи, форми такої передачі, механізм повернення і оплати за користування у, власне, поняття позички не входять. Ці аспекти охоплює кредит як ширше поняття, визначаючи систему відповідних відносин.

Отже, якщо вести мову про відмінності між поняттям позички і поняттям кредиту, то потрібно чітко зазначити, що поняття позички має більш предметний характер, який відображає сукупність матеріальних або грошових цінностей, переданих у тимчасове користування на засадах платності і повернення. Кредит – це більш широке поняття, яке охоплює цілий комплекс відносин, пов'язаних з акумуляцією тимчасово вільних ресурсів, їхнім перерозподілом у ті сектори економіки, де відчувається додаткова потреба в коштах, вивченням умов і можливостей надання коштів тому чи іншому суб'єктові ринку на засадах повернення і платності, забезпеченням контролю за своєчасним поверненням наданих ресурсів. Тоді як позичка – це лише передача самих цінностей у тимчасове користування.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розмежування поняття «кредит», «позичка» і «позика», що в багатьох працях ототожнюються між собою, є необхідною умовою формування адекватного понятійного теорії кредиту і банківської справи. Позику доцільно визначити як відносини, що виникають у зв'язку з випуском боргових цінних паперів на ринку, а позичку – як передачу грошей або матеріальних цінностей однією особою іншій на засадах повернення із виплатою процента. Ці дефініції є вужчими за поняття кредиту.

Таким чином, визначення кредиту як економічної категорії, а також розмежування цієї категорії від інших понять, що характеризують відносини боргу, проте в більш вузькому контексті, надає можливість більш повніше визначити сутність такого складного і багатогранного явища, як кредит. Водночас будь-яка сутність економічного явища чи процесу обов'язково має певні, цілком конкретні форми зовнішнього прояву і в разі кредиту такими формами є кредитні відносини. А тому перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є глибоке теоретичне обґрунтування змісту кредитних відносин як форми практичної реалізації кредиту і частини суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.
2. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. Г. Н. Белоглазовой. – М.: Юрайт-Издат, 2005. – 620 с.
3. Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – М.: Юрайт-М, 2001. – 543 с.
4. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. – М.: Финансы и статистика, 1986. – Т. II / Гл. ред. В. Ф. Гарбузов. – 511 с.
5. Титова Н. Е., Кожаев Ю. П. Деньги, кредит, банки: Учеб. пособие. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
6. Загородній А. С. та ін. Словник банківських термінів: банківська справа. – К.: Аконіт, 2000. – 608 с.
7. Островская О. М. Банковское дело: Толковый словарь. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 400 с.
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – Т. 2 / Редкол.: С. В. Мочерний та ін. – 848 с.
9. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
10. Глуценко А. В., Слепова А. П. Засм, кредит и ссуда – категориальный анализ // Финансы и кредит. – 2003. – С. 18–21.
11. Цивільний кодекс України // Закон України від 16 січня 2003 року, № 435-IV.
12. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
13. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
14. Кузнецова Е. И. Деньги, кредит, банки: Учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 527 с.
15. Балабанов И. Т., Гончарук О. В., Савинская Н. А. Деньги и финансовые институты. – СПб.: Питер, 2000. – 224 с.
16. Современный финансово-кредитный словарь / Под общ. ред. М. Г. Лапусты, П. С. Никольского. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 567 с.

Дзюблук О. В.

Методологические подходы к размежеванию отдельных понятий теории кредита

Проанализированы содержание и взаимосвязь между ключевыми дефинициями, определяющими сущностное наполнение кредитных отношений: кредит, заем, ссуда, а также охарактеризована роль кредита как основы обеспечения непрерывности воспроизводительного процесса и важного фактора экономического роста.

Ключевые слова: кредит, кредитные отношения, заем, ссуда, экономические отношения, заемщик, общественные отношения, кредитор.

Dzyublyuk O. V.

Methodological approaches to separation of some definitions of theory of credit

Maintenance and intercommunication is analysed between key definitions which determine the essence filling of credit relations: credit, bond issue, loan, and also a credit role as bases of providing of continuity of reproductive process and important factor of the economy growing is described.

Keywords: *credit, credit relations, bond issue, loan, economic relations, borrower, public relations, creditor.*

Дзюблюк Олександр Валерійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету.

УДК 339.72.053.1:330.142.24(477)

В. О. Шевчук

**ВЗАЄМОДІЯ РАХУНКІВ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ В КОНТЕКСТІ
«РАПТОВОЇ ЗУПИНКИ» ПОТОКІВ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ**

Проаналізовано взаємний зв'язок між рахунками платіжного балансу – поточним і фінансовим, а також супутні макроекономічні механізми. Аргументовано підвищену вразливість до «раптової зупинки» потоків капіталу внаслідок експансійної монетарної політики і браку антициклічної фіскальної політики.

Ключові слова: *платіжний баланс, «раптова зупинка» потоків капіталу, монетарна політика, сальдо бюджету.*

Постановка завдання. Восени 2008 року несприятливе поєднання чистого відпливу капіталу внаслідок контрастної втрати доступу до світового фінансового ринку в поєднанні з не менш стрімким погіршенням умов торгівлі створило гостру валютну кризу. Такий вислід переважно пов'язується з наслідками світової фінансової кризи, однак не менш переконливим є вплив переважно внутрішніх причин, а саме: проведення надміру експансійної монетарної політики за умов недостатньо рестрикційної фіскальної політики.

Мета дослідження. Торік навесні ми стверджували, що в разі «раптової зупинки» потоків капіталу внаслідок несприятливої комбінації падіння цін на металопродукцію, подорожчання кредитних ресурсів або «стиснення»

© В. О. Шевчук, 2009